Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, Grondwetscommissies 1883-1983
1910 Commissie-Th. Heemskerk, notulen, plenair, 1912-01-09

VERVALLEN 17 DEC. 1985

~~GEHEIM.~~

STAATSCOMMISSIE VOOR GRONDWETSHERZIENING.

ACHT-EN-VEERTIGSTE VERGADERING, gehouden in de Trèveszaal, op Dinsdag 9 Januari 1912, te 11 uur.

Voorzitter de Heer HEEMSKERK.

Afwezig: de Heeren NOLENS en VAN DE VELDE.

De VOORZITTER deelt mede, dat de Heer NOLENS heden verhinderd is wegens eene vergadering van eene commissie uit de Tweede Kamer.

Artikel 170, vervolg.

Aan de orde is weder art. 170.

De Heer KUYPER verklaart, dat hij zich bevredigd gevoelt door de antwoorden van den VOORZITTER op zijne gisteren gemaakte opmerkingen, behalve ten aanzien van het woord „toegelaten". De Subcommissie voelde in het eerste lid, dat men dat woord daar niet kon behouden, en zoo moet het ook uit het tweede lid verwijderd worden, omdat het „toelaten" van den godsdienst in strijd zou zijn met de waardigheid van den Christus.

Ook blijft gelden sprekers bezwaar tegen „deze" in het tweede lid, als zou de openbare godsdienstoefening zelve de orde en rust kunnen verstoren.

De Heer TYDEMAN zegt, dat de Heer DE SAVORNIN LOHMAN, — en ook de Subcommissie in haar Rapport wijst daarop — aantoonde, dat er omtrent de beteekenis van art. 170, tweede lid, zulke uiteenloopende zienswijzen bestaan. In de practijk is dat niet het geval; er is een feitelijke basis ontstaan; men behoeft het zich dan ook niet moeilijk te maken met de vraag wat „wetten en reglementen" beteekent, hoewel spreker het voor die woorden geenszins op nemen wil. Daarom zou hij het oude artikel willen behouden met weglating van die woorden. De Heer DE SAVORNIN LOHMAN wil de beperking, thans in het tweede lid gelegen, opheffen; spreker acht het beter de bepaling te laten, zooals zij is.

Men heeft zich beroepen op de toestanden in Engeland, maar daar zijn ook onverkwikkelijke tooneelen en vechtpartijen, zooals van ouds bij verkiezingen, gelijk men reeds bij DICKENS kan lezen; wel zijn er aan die toestanden goede zijden, maar niet onverdeeld. Spreker geeft toe, dat het tweede lid niet ruim gedacht is, en had wel gewild, dat wij al zoover waren, dat het ruim kon zijn. De Grondwet is er nu eenmaal voor op sommig gebied, waar zulks noodzakelijk is, inperkingen te maken. De wet van 1853, waartegen de Heer DE SAVORNIN LOHMAN zich keerde, is volgens spreker niet zoo slecht. Die wet richt zich trouwens niet tegen één bepaald kerkgenootschap met hare bepaling over het klokgelui. Plaatselijk kunnen zulke bepalingen van beteekenis zijn.

Huygens ING, Grondwetscommissies 1883-1983
1910 Commissie-Th. Heemskerk, notulen, plenair, 1912-01-09
NL-HaNA, Staatscie. Grondwetswijziging, 2.04.53.09, inv.nr. 2
http://resource.huygens.knaw.nl/grondwetscommissies/onderzoeksgids/
NL-HaNA, Staatscie, Grondwetswijziging, 2.04.53.09, inv.nr. 2

Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, Grondwetscommissies 1883-1983
1910 Commissie-Th. Heemskerk, notulen, plenair, 1912-01-09

Gaat het stelsel der Subcommissie door, dan zal men komen tot een stelsel van aanvragen voor processies en spreker acht dat niet zonder bezwaar; men stelt ze dan geheel op ééne lijn met andere optochten, waarvan het gevolg is, dat men die andere optochten in eene gunstiger conditie brengt. Dit zal de taak van de plaatselijke Overheid zeer bemoeilijken. Daarom wenscht spreker het te laten bij het oude, en stelt de volgende redactie van art. 170 voor:

„Het houden van openbare godsdienstoefening binnen gebouwen en besloten plaatsen is vrij.

Het houden van openbare godsdienstoefening buiten gebouwen en besloten plaatsen is geoorloofd, waar zij thans is toegelaten."

De Heer VAN IDSINGA is het voor een groot deel eens met den Heer TYDEMAN en zal daarom voor diens voorstel stemmen. Spreker zal er nooit voor te vinden zijn om het eens gegeven recht tot het houden van processies te ontnemen. Zulke processies *moeten* gehouden kunnen worden en zij moeten, des noods met bataillons beschermd worden tegen de wanorde, die van den anderen kant dreigt.

Toch is spreker ook voor het voorstel der Subcommissie in zooverre het mogelijk maakt processies te houden waar deze thans niet gebruikelijk zijn, en hij deelt dan ook het bezwaar van den Heer TYDEMAN in dit opzicht niet. Spreker zou wel voor beide voorstellen willen stemmen.

De Heer VAN DOORN is het voor het grootste deel eens met den Heer TYDEMAN. Alleen merkt hij op, dat er van „aanvrage" tot het houden van processiën in het artikel niet wordt gesproken. Het bezwaar van den Heer VAN IDSINGA, dat er een gegeven recht wordt ontnomen, voelt spreker niet.

Wie zal nu vooraf moeten beslissen, of de openbare godsdienstoefening de orde en rust zou kunnen verstoren? Nu zegt men: „dat moet natuurlijk de burgemeester beslissen!", maar waarom? De geestelijkheid kan bijv. zeggen, dat de orde niet *kan* verstoord worden, dat dus volgens de Grondwet zulke godsdienstoefening geoorloofd is, en niemand haar kan beletten. Stel eens: de burgemeester verbiedt, de processie werd toch gehouden, orde en rust worden niet verstoord. Blijkt dan niet ipsis factis, dat de burgemeester verbood in strijd met de Grondwet? Eene wet, die eene aanvrage eischt zou volgens spreker in strijd zijn met de Grondwet, n.l. met het nieuwe art. 170.

De Heer DE SAVORNIN LOHMAN gaat uit van de veronderstelling, dat het slot van het tweede lid zal luiden: „behalve indien deze aanleiding zou kunnen geven tot het verstoren van de openbare orde en rust", en merkt dan op, dat de aanvrage ook niet in de Grondwet behoeft te staan, omdat zij reeds volgens de Gemeentewet vereischt is. Volgens dit artikel toch staan processies precies gelijk met andere optochten. Men heeft iets dergelijks gehad met de collecten; voor de vrijheid van collecteeren moet men ook hebben het verlof van den burgemeester.

Maar, zegt men, als nu eens het verlof tot het houden van processies geweigerd wordt? Welnu, spreker betwist, dat men ook niet thans processies kan weigeren. Nooit kunnen de Katholieken een titel aanwijzen, waaraan zij het recht tot het houden van processies kunnen ontleenen; de bedoeling is het in 1848 wel geweest, maar de „wetten en reglementen" beteekenen niets, en de eenige bepaling, die geldig is, is hetgeen de Grondwet van 1815 omtrent de zaak zegt.

De redactie van den Heer TYDEMAN maakt de zaak nog onduidelijker, want de voorsteller handhaaft het woord „thans", en thans staat er niets vast. Daarom wil spreker behoudens de aangegeven wijziging aan de redactie der Subcommissie de voorkeur geven.

De Heer LOEFF vereenigt zich met het betoog van den Heer DE SAVORNIN LOHMAN. Ook spreker is tot de conclusie gekomen, dat de zaak geheel onzeker is en al moge er iets te zeggen

NL-HaNA, Staatscie. Grondwetswijziging, 2.04.53.09, inv.nr. 2

Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, Grondwetscommissies 1883-1983
1910 Commissie-Th. Heemskerk, notulen, plenair, 1912-01-09

zijn voor hetgeen de Heer VAN CITTERS aanvoerde, toch hecht spreker het meest aan de rechtszekerheid, die dit artikel biedt.

Wijziging van „deze" acht spreker noodzakelijk, en stelt daarom voor: „behalve ingeval naar aanleiding daarvan de openbare orde en rust dreigt te worden verstoord."

Wat betreft de uitdrukking „toegelaten" kan spreker wel het bezwaar begrijpen van den Heer KUYPER, n.l. dat het zou strijden met de hoogheid van den Christus.

De tegenstelling tusschen het eerste en het tweede lid zoekt spreker echter hierin: In het eerste lid zijn degenen, die eene openbare godsdienstoefening houden op hun eigen terrein, maar in het tweede lid zijn zij op het terrein, waar de civiele Overheid te zeggen heeft, en dus moeten zij verlof hebben. Na hetgeen de Heer KUYPER zeide, is bij spreker wel eenig dubium gerezen, maar dit is wêer geweken, omdat het artikel niet alleen betrekking heeft op den Christelijken godsdienst, doch voor alle kerken gelijkelijk moet gelden. Daarom is in het tweede lid een verlof van de Overheid gerechtvaardigd, ook al ware wellicht in plaats van het woord „toegelaten" eene andere uitdrukking te bezigen.

De VOORZITTER meent, dat het uitzenden van bataillons, waarop de Heer VAN IDSINGA doelde, wel niet noodig zal zijn naar de plaatsen, waar nu reeds processies gehouden worden; de bevolking is daar immers er aan gewend.

Wat betreft de uitdrukking „toelaten" in lid 2: degeen, die belast is met de handhaving van de openbare orde en rust, moet steeds de beschikking kunnen nemen, of eene processie al of niet is toegelaten. De Heer VAN DOORN heeft nu wel gezegd, dat indien men de processie wil houden en de burgemeester deze verbiedt, dat verbod niet behoeft te worden in acht genomen: dat is zuiver anarchistisch, wanneer een ander, dan de Overheid mag uitmaken wat gevaarlijk is of niet; dat moet natuurlijk van de Overheid afhangen.

Wil men niet zoo duidelijk het noodig hebben eener vergunning er in leggen, dan zou men in plaats van „wordt toegelaten", kunnen bezigen, „is geoorloofd".

De Heer LOEFF heeft scherp uitgelegd, dat men in lid 1 iets anders dan in lid 2 wil hebben: spreker heeft dan ook geen bezwaar tegen overneming van de redactie van den Heer LOEFF.

De Heer VAN IDSINGA is zoowel vóór het voorstel van de Subcommissie als voor dat van den Heer TYDEMAN; maar dat gaat niet, tenzij de Heer VAN IDSINGA eene redactie opgeeft waardoor hij dat mogelijk maakt.

Tegen het voorstel van den Heer TYDEMAN om te lezen in het eerste lid „is vrij", heeft spreker geen bezwaar.

De Heer DE SAVORNIN LOHMAN kan zich niet vereenigen met hen, die het slot van het 1ste lid willen doen vervallen. Immers het is quaestieus of de politie de macht heeft binnen de gebouwen, waar eene openbare godsdienstoefening wordt gehouden, binnen te dringen; daarom moet dat slot worden behouden, om elk dubium onmogelijk te maken.

De Heer REEKERS vind het gewenscht, dat de Heer VAN IDSINGA zijn denkbeeld formuleert. Er is inderdaad een verschil tusschen het recht, dat het tweede lid van art. 170 der tegenwoordige Grondwet geeft en dat de Heer TYDEMAN wenscht te handhaven en de bevoegdheid die de Subcommissie uitdrukkelijk algemeen wil maken. In het eerste lid van art. 170 beteekent „toegelaten behoudens" enz., dat de maatregelen niet mogen bestaan in het verbieden van de godsdienstoefening; het tweede lid zegt, dat de bestaande processies onder dezelfde condities geoorloofd blijven en dus, dat zij ook niet mogen verboden worden, maar alleen eenige belemmering zouden kunnen ondergaan als gevolg van maatregelen ter verzekering der openbare orde en nu wil de Subcommissie het houden der processie afhankelijk maken van de toestemming van den burgemeester.

Om de redenen, door den Heer VAN CITTERS genoemd zou spreker den toestand willen laten zooals hij is.

NL-HaNA, Staatscie. Grondwetswijziging, 2.04.53.09, inv.nr. 2

Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, Grondwetscommissies 1883-1983
1910 Commissie-Th. Heemskerk, notulen, plenair, 1912-01-09

Theoretisch moge het juister zijn eene soort van algemeene vrijheid te verleenen, practisch verdient de tegenwoordige toestand de voorkeur, ook in het belang van bestaande rechten.

De Heer VAN IDSINGA vindt de redactie van de Subcommissie niet fraai; in lid I is een ander denkbeeld omtrent de toelating dan in lid II. Maar spreker vraagt zich af, of de uitdrukking „niet belemmeren", en de uitdrukking „is geoorloofd" verschil inhoudt.

De VOORZITTER meent, dat voldoende blijkt, dat processies wel kunnen worden verboden, maar de godsdienstoefeningen in lid I genoemd, niet.

De Heer VAN IDSINGA is van meening, dat de redactie van den Heer TYDEMAN het verschil veel beter uitdrukt. Overigens zijn zijne opinie en die van den Heer TYDEMAN best in ééne redactie samen te vatten, immers zij willen beide aan het bestaande recht niet tornen: dat ware te bereiken door het 2de lid van art. 170 ongewijzigd te laten. Overigens zou spreker, en dat is in strijd met de opinie van den Heer TYDEMAN, ook op andere plaatsen het houden van processies willen mogelijk maken, zooals de Subcommissie voorstelt.

Spreker zou dus art. 170 aldus willen lezen: „Openbare godsdienstoefening binnen gebouwen en besloten plaatsen is vrij, behoudens de noodige maatregelen ter verzekering van de openbare orde en rust.

Onder dezelfde bepaling blijft de openbare godsdienstoefening buiten de gebouwen en besloten plaatsen geoorloofd, waar zij thans naar de wetten en reglementen is toegelaten.

Overal elders is het evenzeer geoorloofd . . . . ."

Aan deze laatste alinea ware toe te voegen onder welke voorwaarden, bijv. „met toestemming van de Overheid, door de wet aangewezen."

De VOORZITTER merkt op, dat het dus daarop neêrkomt dat, waar nu de processies geoorloofd zijn, zij blijven toegelaten, ook al zullen zij de openbare orde en rust storen.

De Heer VAN IDSINGA zegt, dat de Grondwet heeft uitgemaakt dat op historischen grondslag het recht om processies te houden in sommige plaatsen bestaat; daarmede is *a priori* uitgemaakt, dat het houden van eene dergelijke processie ook niet is storen van de openbare orde en rust.

De VOORZITTER merkt op, dat de Grondwet toch niet kan uitmaken, dat iets de openbare rust of orde niet kan storen.

De Heer VAN DOORN zegt, dat er in Den Haag eene verordening bestaat, waarbij een optocht slechts met toestemming van den burgemeester is geoorloofd. Wanneer nu de voorgestelde redactie wordt aangenomen, kan de gemeenteraad eene verordening dienaangaande in bovengenoemden geest maken. Men krijgt dan in de Grondwet de bepaling, dat processies zijn toegelaten en in de practijk zijn zij niet toegelaten, tenzij de burgemeester vergunning geeft. Is dat geen juridieke ketterij? Wanneer er in de Grondwet iets is toegelaten, behoeft men geen vergunning. Zegt nu de burgemeester, dat hij het verbiedt, dan kunnen de belanghebbenden eischen, dat hij bewijst dat er gevaar is voor de openbare orde en rust en zoolang hij dat niet bewijst, zullen zij het recht hebben de processie te houden.

De Heer OPPENHEIM vraagt, of tot nu toe niet steeds vergunning werd gevraagd voor het houden van processiën.

Overigens gevoelt spreker niets voor de theorie van den Heer VAN DOORN. Volgens de Grondwet kunnen maatregelen ter handhaving van de openbare rust worden getroffen: neemt men die maatregelen, dan kan er nooit sprake zijn van inbreuk maken op het recht door de Grondwet gegeven. Of de burgemeester die bevoegdheid heeft houdt spreker voor twijfelachtig,

NL-HaNA, Staatscie. Grondwetswijziging, 2.04.53.09, inv.nr. 2

Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, Grondwetscommissies 1883-1983
1910 Commissie-Th. Heemskerk, notulen, plenair, 1912-01-09

tenzij hij eene desbetreffende gemeenteverordening achter zich heeft, en spreker kan niet inzien, dat eene dergelijke gemeenteverordening ooit in strijd met de Grondwet kan worden geacht.

De Voorzitter zegt, dat de Heer Drucker eene redactie aan de hand heeft gedaan, waarbij, ter voorkoming van alle misverstand, zou worden gelezen: „. . . . . behalve ingeval *volgens het oordeel van het bevoegd gezag*, naar aanleiding daarvan de openbare orde en rust dreigt te worden verstoord".

Hij meent echter, dat zoodanige invoeging niet noodig is, daar eene dergelijke zaak steeds aan het oordeel van het bevoegd gezag onderworpen is.

Hij stelt nu voor om over het amendement van den Heer Tydeman op lid I te stemmen.

De Heer Tydeman zegt, dat het zijne bedoeling was niet een amendement op lid I en een op lid II afzonderlijk voor te stellen, maar zijn voorstel als één geheel te beschouwen.

De Voorzitter zal dus het amendement op het geheele artikel zooals het door de Subcommissie voorgesteld wordt, in stemming brengen.

De Heer Röell wil in het kort zijne stem motiveeren; hij is tegen het amendement om twee redenen; in de eerste plaats, omdat, indien het slot van het 1ste lid vervalt, men, nu het er eenmaal in gestaan heeft, uit de weglating daarvan zoude kunnen afleiden, dat het de bedoeling was, dat de Overheid voortaan bij storing van de openbare rust en veiligheid niet tusschenbeide zou kunnen treden; in de tweede plaats, omdat hij tusschen de uitdrukkingen „is vrij" en „is geoorloofd" geen merkbaar verschil kan vinden en er toch op dat punt tusschen lid I en lid II een groot onderscheid bestaat.

De Heer Oppenheim stelt voor een amendement op lid I, om te lezen in plaats van „mag niet worden belemmerd" „is vrij".

Het door den Heer Tydeman geamendeerde voorstel van de Subcommissie, luidende: „Het houden van openbare godsdienstoefening binnen gebouwen en besloten plaatsen is vrij.

Openbare godsdienstoefening buiten gebouwen en besloten plaatsen blijft geoorloofd, waar deze thans is toegelaten", wordt in stemming gebracht en verworpen met 11 stemmen tegen, en 6 vóór.

Tegen stemden de Heeren: Röell, Drucker, Kuyper, Cort van der Linden, Loeff, De Savornin Lohman, Van Lynden van Sandenburg, Van Nispen tot Sevenaer, Oppenheim, Troelstra en de Voorzitter.

Vóór stemden de Heeren: Van Citters, Van Doorn, Van der Feltz, Van Idsinga, Reekers en Tydeman.

Het amendement van den Heer Oppenheim wordt aangenomen met 10 stemmen vóór, en 7 tegen.

Vóór stemden de Heeren: Drucker, Van der Feltz, Van Idsinga, Kuyper, Loeff, Van Nispen tot Sevenaer, Oppenheim, Reekers, Troelstra en Tydeman.

Tegen stemden de Heeren: Röell, Van Citters, Van Doorn, Cort van der Linden, De Savornin Lohman, Van Lynden van Sandenburg en de Voorzitter.

Het voorstel van de Subcommissie, aldus geamendeerd door den Heer Oppenheim, en met overneming van de door den Heer Loeff voorgestelde redactie en derhalve luidende:

„Openbare godsdienstoefening binnen gebouwen en besloten plaatsen is vrij, behoudens de noodige maatregelen ter verzekering der openbare orde en rust.

NL-HaNA, Staatscie. Grondwetswijziging, 2.04.53.09, inv.nr. 2

Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, Grondwetscommissies 1883-1983
1910 Commissie-Th. Heemskerk, notulen, plenair, 1912-01-09

Openbare godsdienstoefening buiten gebouwen en besloten plaatsen is geoorloofd, behalve ingeval naar aanleiding daarvan de openbare orde en rust dreigt te worden verstoord";

wordt alsnu in stemming gebracht en aangenomen met 12 stemmen vóór, en 5 tegen.

Vóór stemden de Heeren: Röell, Drucker, Van der Feltz, Kuyper, Cort van der Linden, Loeff, De Savornin Lohman, Van Lynden van Sandenburg, Van Nispen tot Sevenaer, Oppenheim, Troelstra en de Voorzitter.

Tegen stemden de Heeren: Van Citters, Van Doorn, Van Idsinga, Reekers en Tydeman.

Aan de orde is art. 171.

Artikel 171.

De Heer Troelstra zal niet veel van dit voorstel zeggen. Men heeft zich hier begeven in eene voor eene Grondwet te gedétailleerde regeling, waaraan elk beginsel ontbreekt. Het beginsel, dat hier behoort, is dat elke financieele band tusschen Kerk en Staat moet worden losgemaakt. Sprekers denkbeeld wordt eenigszins weêrgegeven in het voorstel van een der afdeelingen in 1887, luidende: „De godsdienstige gezindheden voorzien uit eigen middelen in hare behoeften". Wel komt men dan in botsing met den historischen toestand, maar dat beginsel behoort toch in de Grondwet, daarnaast kan de wet dan overgangsmaatregelen vaststellen. Moet die wet aan eenig beginsel gebonden worden? Neen! Spreker wil daarom in de Grondwet niets praejudicieeeren, ook niet, dat de bestaande toestanden gehandhaafd zullen worden. Ook betwijfelt hij, of eene Grondwetherziening de meest geschikste gelegenheid is om deze zaak te regelen; dit behoort daarom bij de wet te geschieden, en men zou dan in de Grondwet nog kunnen opnemen: „De wet zal bepalen de wijze waarop en de voorwaarden waaronder dit beginsel zal worden uitgewerkt".

Spreker wijst er op, dat door het derde lid, het voorstel der Subcommissie verder gaat dan de Staatscommissie van 1883 en de Regeering van 1887, omdat nu ook uitkeeringen worden gewaarborgd aan gezindheden, die ontstaan, zooals Buys zeide, door „scheuring".

De Heer Röell begint met op te merken, dat hij zich niet met het stelsel van den Heer Troelstra kan vereenigen, al is hij het met sommige opmerkingen eens. Spreker wil niet aan de gezindheden ontnemen wat zij rechtens of feitelijk genieten en de zegenrijke gevolgen ook voor de sociale verzorging, die van de kerken uitgaat, staan bij hem vast.

Ook kan spreker er in bewilligen, dat aan de gezindheden, die geene toelage genieten, en dat verlangen, eene uitkeering worde gedaan, maar hij acht de voorgedragen regeling niet billijk, omdat aan die kerken, die tot nu toe niets ontvingen, terstond f 455 wordt uitgekeerd, terwijl uit den overgelegden staat blijkt, dat de Doopsgezinden, de Roomsch-Katholieken, de Ned.-Israëlieten en de Portugeesch-Israëlieten minder dan f 455 ontvangen. Moet men dan niet eerst deze op dezelfde hoogte brengen?

Vervolgens worden volgens de redactie van het derde lid van het voorstel van de Subcommissie degenen uitgesloten, die de godsdienstige gezindheden, waartoe zij behoorden, hebben verlaten, zonder tot nog toe eene nieuwe gezindheid te vormen, maar dit later alsnog willen doen, alsmede zij, die tot dusverre nog tot geene gezindheid hebben behoord, maar eene nieuwe willen vormen. Voor die 290 000 kan dan geen subsidie verkregen worden. In dit verband herinnert spreker aan het stuk van Ds. Heering in „*De Nieuwe Courant*" van 8 Januari 1912, waarin deze mr. Van Houten betwist, dat deze 290 000 allen aan de begeerte naar elk kerkelijk verband ontgroeid zouden zijn; slechts kunnen zij zich in de bestaande niet voegen.

Naar sprekers inzicht kan het vijfde lid niet worden aangenomen, tenzij met eene overgangsbepaling, want dit voorschrift verstoort de rechten der bestaande predikanten, die dus afhangen van de willekeur eener kerkelijke meerderheid.

NL-HaNA, Staatscie. Grondwetswijziging, 2.04.53.09, inv.nr. 2

Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, Grondwetscommissies 1883-1983
1910 Commissie-Th. Heemskerk, notulen, plenair, 1912-01-09

Ook is niet voorzien in de verplichtingen van Kampen en Zwolle, die de goederen der geestelijke kantoren hebben genaast; en wat zal de regeling zijn, als de Zuiderzee wordt drooggemaakt, en daar nieuwe gemeenten ontstaan?

Voorts is spreker bevreesd, dat tegen de volkstelling er vele zielen zullen gewonnen worden om een zoo hoog mogelijk ledental bij de gezindheid te kunnen opgeven, en hij vraagt ook: wie zijn „leden"?

Sprekers hoofdbedenking is echter, dat, terwijl tot dusverre als hoogste eisch gold, dat geene gezindheid zoude verliezen wat zij thans genoot, voortaan, volgens het vierde lid, normaal terugkeerende verhooging zal kunnen plaats hebben. Tegen eventueele vermindering, bij minder behoeften, heeft spreker geene bedenking, maar dat in de toekomst steeds verhooging van het thans genotene of alsnog toe te kennen bedrag zoude kunnen plaats hebben, en dat wel automatisch, maakt de financieele koorden tusschen Staat en Kerk hoe langer hoe vaster, en meer onoplosbaar.

Spreker reserveert zich nog zijn eindoordeel, en hoopt, dat zijne bedenkingen worden weggenomen.

Tenslotte vestigt de Heer Röell nog de aandacht op het voorstel van Buys, te vinden in „Grondwet", deel II, bladz. 572, waarmede hij zich, in hoofdzaak, zoude kunnen vereenigen.

Onder deze rede kwam de Heer Van de Velde ter vergadering.

De Heer Troelstra dient het volgende voorstel in:

„De godsdienstige gezindheden voorzien in hare eigene behoeften en eeredienst.

De wet regelt de wijze waarop en de voorwaarden waaronder de uitkeeringen uit 's Rijks kas, thans door de onderscheidene godsdienstige gezindheden genoten wordende, zullen vervallen".

De Heer Kuyper wenscht de Subcommissie geluk met de wijze waarop zij tal van moeilijkheden heeft weten te omzeilen.

Spreker beschouwt echter deze vijf voorgestelde alinea's slechts als een gang naar het einddoel, welk einddoel moet zijn, dat de kerk zelve voorziet in de geldelijke behoeften die het kerkelijke leven met zich brengt.

Nergens ziet men zulke goede en rijke kerken als in Amerika, waar de Staat niets bijdraagt: en nu heeft wel in Amerika de kerk ook hare schaduwzijden en vooral, dat men er standskerken heeft, maar zelfs de kerken van de armen zijn ruim, goed verzorgd.

In de eerste drie eeuwen heeft de Christelijk kerk ook geen subsidie genoten; toen stond de kerk geestelijk het hoogst: evenals later in het begin van de Reformatie, toen men tot heel wat grootere offers dan geldelijke bereid was. En om nogmaals op Amerika terug te komen, zelfs in de kringen der immigranten heeft men daar die kerken: dus van menschen, die van de oude wereld zijn komen overzetten. Men ziet dus dat het geene onmogelijkheid is, dat de kerken op zich zelf staan.

In Nederland heeft de kerk gedurende eeuwen gesteund op hulp van buiten: in het begin der 19de eeuw, toen men eene poging gedaan heeft de traktementen van Staatswege op te heffen, was het gevolg daarvan de grootste ellende. Spreker begrijpt dan ook zeer wel, dat zoo iets niet plotseling moet geschieden. Daarom regele en verbetere men eerst den toestand voor het heden en bepale vervolgens een jaar, waarin men beginnen kan, geleidelijk de subsidies te verminderen, zoodat de kerk zich zal gewennen, zelve in eigen behoeften te voorzien.

De Subcommissie heeft dezen weg niet afgesloten, maar de teneur van het rapport is toch zich niet op den boven aangetoonden weg te begeven.

En wat nu dat voorstel van de Subcommissie aangaat: de kerken zullen zich verzekerd zien, datgene wat zij hebben, zonder in haar vrijheid te worden aangetast; terwijl tevens, waar de feitelijke toestand was, dat kleine kerken geene bijdragen kregen, de gelegenheid gegeven wordt aan dien toestand

NL-HaNA, Staatscie. Grondwetswijziging, 2.04.53.09, inv.nr. 2

Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, Grondwetscommissies 1883-1983
1910 Commissie-Th. Heemskerk, notulen, plenair, 1912-01-09

een eind te maken en die kleine kerken ook in de voordeelen te doen deelen.

De redactie geeft spreker echter aanleiding tot drie vragen:

1°. wat is „godsdienstige gezindheid".

2°. wat verstaat men onder „leden".

3°. waarom heeft men juist het bedrag van f 455 gekozen en dat niet afgerond tot b.v. f 500; dit laatste is eene bijzaak; de eerste twee punten echter niet.

ad secundum: wie maakt uit of men lid is of niet? bij de Doopsgezinden b.v. is men eerst lid na de belijdenis en den doop. Moet elke kerk zelve uitmaken of men lid is of niet?

ad primum: het woord „gezindheid" is opgekomen uit het begrip dat er maar ééne kerk was, de Staatskerk: bij de Reformatie overgenomen van de Roomsch-Katholieke kerk. Van hen die niet tot de Staatskerk behoorden, werd gesproken als gezinden b.v. de Roomschgezinden, de Lutherschgezinden; men verstond daaronder dus niet eene corporatie, maar een zeker aantal menschen die eenzelfde overtuiging toegedaan waren: geen afgesloten corporatief begrip.

De toelichting moet nu de bedoeling en de beteekenis ervan doen uitkomen. Wanneer „gezindheid" beteekent elke vereeniging, die men maar wil, dan is het mogelijk dat b.v. 3, 4 kleine kerken met een 2000-tal leden tezamen zich kunnen aandienen als gezindheid en het subsidie eischen, terwijl zij toch synodaal verbonden zijn met andere kerken, die eene geheel andere beteekenis zullen geven aan „gezindheid".

Overigens zijn sprekers bedenkingen niet van die mate, dat zij hem zullen wêerhouden vóór de voorgestelde redactie te stemmen.

De Heer De Savornin Lohman vraagt zich niet af, wat wenschelijk is, maar hoe de bestaande toestand te veranderen is om de daarin gelegen onrechtvaardigheid te doen verdwijnen.

Evenals de Heer Kuyper zou hij het liefst willen eene termijnbepaling, waarna de bijdragen telkens zullen verminderen om ten slotte geheel op te houden; het voorstel van de Subcommissie is hiermede niet in strijd. Spreker zou echter een dergelijk voorstel, om opportunistische redenen op het oogenblik niet wenschen, omdat waar het twijfelachtig is of voor de voorgestelde redactie eene meerderheid van $^2/_3$ zal zijn te vinden, dat zeker niet het geval zal zijn voor een voorstel in bovengenoemden geest.

Wat betreft de vraag van den Heer Kuyper, wat „leden" zijn, zou spreker het het natuurlijkst vinden, dat daaronder werd verstaan de doopleden en zij die door de belijdenis lid geworden zijn, maar de wet zou dit kunnen regelen; evenals er reeds verwezen wordt naar eene algemeene wet, welke de vereischten voor eene splitsing voorschrijft. In die wet ware dan tevens aan te geven, wat men verstaat onder „gezindheid".

De Heer Röell heeft verschillende bezwaren geopperd, maar eene betere redactie heeft hij niet aan de hand gedaan.

Spreker vraagt zich af, gelijk gezegd, hoe de onrechtvaardige bestaande toestand (en ook de Heer Röell erkent dat die toestand is onrechtvaardig) het best is te veranderen, zóó, dat de onrechtvaardigheid ophoudt. Nu wil de Heer Röell wel een subsidie geven, maar hij heeft het bezwaar tegen de voorgestelde regeling, dat velen, die zich van eene bestaande kerk hebben losgemaakt, niets zullen ontvangen.

Dat laatste is juist, maar men vergete niet, dat zij, die zonder kerk zijn, geen behoefte hebben aan 't kerkelijk leven; wil men hun de gelegenheid geven zich wêer bij de kerk te voegen, uitstekend, maar slechts zij, die zich losmaken hebben recht op subsidie, wanneer zij *kerkelijk* blijven, en dat is ook de bedoeling van het artikel.

Het is onmogelijk te eischen het beginsel, dat de kerk geheel los is van den Staat. Amerika is een slecht voorbeeld; slechts kerken, die zich aanpassen aan de bestaande behoeften; in Nederland heeft men een ouden toestand, die aan de kerk

NL-HaNA, Staatscie. Grondwetswijziging, 2.04.53.09, inv.nr. 2

Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, Grondwetscommissies 1883-1983
1910 Commissie-Th. Heemskerk, notulen, plenair, 1912-01-09

groote verplichtingen oplegt, ver boven het aantal actieve leden. De Heer RÖELL heeft ook bezwaar tegen het vijfde lid; het gevolg er van kan zijn, dat de predikant financieel afhankelijk wordt van den tijdelijken wil van hen, die hem aangesteld hebben. Dat is niet mogelijk; de gezindheid heeft het recht uit te maken of een predikant zal ophouden predikant te zijn, of eene plaats onvervuld zal blijven of niet; maar de gezindheid kan niet het traktement van een eenmaal aangestelden predikant verminderen.

Zoolang iemand predikant is, in eene bepaalde plaats, behoudt hij het recht op zijn tractement: krachtens zijne aanstelling heeft hij het recht op de uitkeering, zoolang hij niet afgezet is; elke andere opvatting is juridisch onmogelijk.

Een ander bezwaar van den Heer RÖELL is, dat de synode voor eene plaats waar men b.v. een modernen predikant verlangt, geen geld beschikbaar zal stellen; daargelaten, dat dit niet waarschijnlijk is, omdat zij er wel op bedacht zullen zijn, dat de tijden kunnen verkeeren, en de modernen dan evenzoo zouden kunnen handelen, — den eenmaal aangestelden predikant kan men zijn tractement niet onthouden.

Het is overigens van het grootste belang, dat het centrale bestuur aanwijze, hoe het beschikbare geld besteed moet worden; waarom zou men b.v. omtrent Den Bosch waar drie predikanten zijn, bij eene eventueele vacature, niet mogen beslissen, dat deze onvervuld zal blijven en het vrijkomend geld voor eene predikantsplaats kunnen bestemmen in eene gemeente waar er meer behoefte aan is?

De Heer RÖELL heeft ook gezegd, dat men met de voorgestelde redactie eene vermeerdering van subsidie open stelt. Spreker gelooft dat niet, men zal toch nooit meer dan $\frac{X}{1000} \times$ f 455 te betalen hebben (wanneer X het aantal inwoners van Nederland daarstelt); daarbij vergete men niet, dat het aantal niet-leden eener kerk, steeds grooter wordt. Met de bekende motie-DONNER heeft men een tijd lang de vermeerdering van subsidiën stop gezet; in werkelijkheid is die stop er reeds lang afgenomen. Veel beter is een objectieve maatstaf, gelijk de voorgestelde, met eene bepaalde som. En de vrees van den Heer RÖELL, dat dat voorgestelde aanleiding zal geven tot financieele operaties, kan spreker al evenmin deelen. Zoo gauw krijgt men in den tegenwoordigen tijd geen 1000 menschen bij elkander, die zich zullen opgeven, om eene kerk aan f 455 te helpen.

Daarentegen is spreker het geheel eens met den Heer RÖELL, dat zij die een eigen titel kunnen aantoonen, hun recht blijven behouden.

De Heer VAN CITTERS kan zich in het algemeen wel vereenigen met de grondgedachte van het voorstel der Subcommissie, maar zou toch liever eene eindregeling maken, n.l. door aan de kerken, die thans ontvangen toe te kennen hetgeen zij genieten, doch geene vermeerdering in de toekomst toe te staan. Tegen vermindering heeft spreker geen bezwaar, omdat wat de gezindheden genieten bestaat uit: 1°. dat, waarop zij recht hebben, en 2°. dat, wat ze onvingen door de royaliteit der Regeering. Sprekers voorslag zal practisch weinig verschillen van het voorstel der Subcommissie, omdat eer de Ned. Hervormden meer zullen ontvangen dan ze thans genieten, ze 400 000 leden meer zullen moeten tellen.

Ook wil spreker wel geven aan de bestaande gezindheden, die nu niets ontvangen, maar niet aan nieuw opkomende gezindheden. Nog wijst spreker er op, dat om tot de berekening te komen, de Subcommissie alle posten heeft opgeteld, met inbegrip van de pensioenen; door dit bedrag dan te deelen door het aantal leden der verschillende gezindheden, komt de Subcommissie tot het bedrag van f 455 per 1000 leden. Maar naar de redactie van art. 171, eerste lid, zal aan de gezindheden worden toegekend „het door elke dier gezindheden of hare leeraars genotene", en daaronder kunnen niet begrepen worden de pensioenen, tenzij dit uitdrukkelijk bepaald wordt. De pensioenen worden niet door leeraars, maar door oud-leeraars

NL-HaNA, Staatscie. Grondwetswijziging, 2.04.53.09, inv.nr. 2

Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, Grondwetscommissies 1883-1983
1910 Commissie-Th. Heemskerk, notulen, plenair, 1912-01-09

en hunne weduwen genoten; de gelden daartoe worden evenmin aan de gezindheden uitgekeerd, maar direct aan de belanghebbenden, en wel krachtens regelingen, die de Staat zelfstandig gemaakt heeft. Bij die regelingen, berustende op verschillende Koninklijke besluiten, zijn aan predikanten en geestelijken bepaalde rechten door den Staat toegekend, en deze rechten zullen bij het maken eener nieuwe regeling gewaarborgd moeten worden.

Eindelijk rijst de vraag, of voor de berekening der uitkeering voor pensioenen niet een bedrag, berekend naar het gemiddelde over eenige jaren, moet worden genomen.

De Heer Van Nispen tot Sevenaer gaat voor het grootste deel mede met hetgeen de Heer De Savornin Lohman gezegd heeft, maar wenscht daar nog iets aan toe te voegen.

Reeds in eersten termijn heeft spreker gezegd, dat hij aanneemt, dat op den Staat eene moreele verplichting rust tot subsidieering, op grond van hetgeen vroeger gebeurd is. Daar komt bij, dat die steun reeds 100 jaar verleend wordt, zooals ook in de toelichting wordt uiteengezet.

Terecht zeide de Heer Röell, dat het belang van de maatschappij groot is om het subsidie te continueeren en spreker zal daarover dus niets meer zeggen.

Het maken van eene gedétailleerde regeling is noodig, omdat spreker, in tegenstelling met den Heer Troelstra, van oordeel is, dat men zoo weinig mogelijk aan de wet moet overlaten, en wel, 1°. omdat er dan is de zekerheid der uitkeering, en 2°. omdat dan dit punt verre wordt gehouden van de verkiezingsprogramma's.

Het bezwaar van den Heer Röell, dat, nu men aan nieuwe groepen subsidie uitkeert, men sommige bestaande kerken hooger moet subsidieeren, acht spreker niet groot, omdat deze kerken de uitkeering reeds zoo lang genoten hebben, en voorts het voordeel erlangen om het geld in vrijheid te besteden. Dit kan ook te pas komen bij het vormen van nieuwe gemeenten, en dan vervalt het bezwaar van den Heer Röell, hoe te voorzien in nieuwe gemeenten bij de droogmaking der Zuiderzee.

Ook zal ondervangen worden het bezwaar van den Heer Röell, dat het subsidie te hoog wordt opgevoerd, want de Heer De Savornin Lohman wees er reeds terecht op, dat daarvoor grenzen zijn.

Tegen hetgeen de Heer Röell zeide omtrent het winnen van leden tegen de volkstelling, voert spreker aan, dat als deze, meest arme, menschen zich hebben opgegeven, zij in nood om bedeeling zullen komen vragen; dus propaganda zal er om die reden niet voor gemaakt worden. Ook hierom vreest spreker niet voor dat argument, omdat, althans bij hen, die tot de Katholieke Kerk behoord hebben, meestal geen geneigdheid bestaat zich weder aan te melden.

Het bezwaar van den Heer Röell omtrent de toestanden te Kampen en Zwolle is spreker niet duidelijk, omdat hij die regeling niet kent, maar hij meent, dat die gemeenten kerkelijke goederen hebben genaast en daaruit de predikanten betalen. Gaarne zou spreker hieromtrent nog inlichtingen ontvangen. Wat betreft de redactie, zou spreker in het eerste lid nog willen invoegen in den 2den en 4den regel „en oud-leeraars", omdat het de bedoeling van het voorstel is, dat ook de pensioenen er onder vallen.

De Heer Van de Velde is met het voorstel wel ingenomen, al is hij niet blind voor de moeilijkheid om uit te maken wat „leden" en „gezindheden" beteekent. Bij eene volksstelling komen er misschien eenige leden bij de kerk, die er eigenlijk buiten staan, maar dit brengt voor de kerk zooveel kosten mede, dat zij het er niet op zal toeleggen. Spreker wil wel eene regeling vaststellen, maar niet eene, die een afloopend karakter heeft; dat ware beter voor een lateren Grondwetgever te reserveeren. Daarom wil spreker liever het stelsel der Subcommissie, dat voor alle belanghebbenden zeer wel te verdedigen is. Alleen zou het kunnen zijn, dat, evenals

NL-HaNA, Staatscie. Grondwetswijziging, 2.04.53.09, inv.nr. 2

Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, Grondwetscommissies 1883-1983
1910 Commissie-Th. Heemskerk, notulen, plenair, 1912-01-09

iemand eene dubbele nationaliteit kan hebben, hij ook tegelijker tijd tot twee kerken zou kunnen behooren.

De Heer TYDEMAN heeft bewonderd de ingenieuze wijze, waarop de Subcommissie eene regeling getroffen heeft, maar het is te uitvoerig voor eene Grondwet.

Spreker kan zich niet vereenigen met de bewering, als zou op den Staat eene moreele verplichting tot subsidieeren liggen, maar wil niettemin op de gronden, destijds door den Minister VAN BOSSE, en thans door den Heer RÖELL aangevoerd, wel meedoen aan subsidieering.

Dat stelsel is echter in het derde lid zeer toegespitst, omdat *het in tegenstelling* van vroeger *imperatief* is voorgeschreven. Daardoor verandert het karakter van het grondwettelijk voorschrift en wordt dit onbillijk, omdat er een toenemend aantal menschen is, dat niet meer tot eene kerk behoort. Aan den anderen kant wordt het subsidie opgedrongen aan hen, die het niet wenschen te ontvangen. Daarom zou spreker het voor de kerken, die reeds thans genieten, willen consolideeren, en het aan de wet overlaten om het onder zekere vast te stellen voorwaarden aan nieuwe kerken te geven.

Ook dient er, naar sprekers inzicht, voor de predikanten een beroep te zijn op eene commissie, ongeveer als bij de bijzondere scholen, omdat het centrale kerkelijk bestuur thans volgens het vijfde lid met het subsidie kan doen wat het verkiest.

Eene Rijksbelasting, ter gedeeltelijke dekking van de subsidiën, *acht spreker niet ongewenscht*, waarvan *de beschrijving bij de* personeele belasting zou kunnen geschieden. Hief men zulk eene belasting voor het geheele bedrag, dan gaf het Rijk met de ééne hand wat het met de andere hand ontnam. Dat zou spreker niet willen. Hetgeen het Rijk nu uitkeert kan als zoodanig gefixeerd worden, maar omdat de uitgaven voor subsidiën zullen stijgen, zou met het oog daarop eene matige belasting kunnen geheven worden van allen, die tot eene gesubsidieerde gezindheid behooren; behoort men tot geene gezindheid, dan behoeft men zich niet op te geven. Zoo komt men tot eene billijke egalisatie.

De VOORZITTER merkt tegenover de Heeren RÖELL en TYDEMAN op, dat men de zaak moet beschouwen in het licht der historie, nl. dat er nu eenmaal subsidies aan kerken gegeven worden. Stond men voor eene geheel nieuwe regeling, dan zou spreker voelen voor de meening der Heeren KUYPER, DE SAVORNIN LOHMAN en TROELSTRA, dat de kerken zelve in hare behoeften moeten voorzien, maar die toestand is er niet. De Heeren KUYPER en DE SAVORNIN LOHMAN willen het eerst op een beteren voet regelen, en dan langzamerhand de subsidies doen vervallen; zulk eene regeling zal niet licht worden aanvaard door de Staten-Generaal.

Dit voorstel is in de eerste plaats een gevolg van de overweging, dat thans te veel geldt: beati possidentes. Soms stijgen de behoeften, en dan zouden er nieuwe subsidies moeten gegeven worden, maar daartegen rijzen allerlei bezwaren, en er ontstaan vraagstukken van vicieuzen aard.

Daarom heeft de Subcommissie gedacht, dat zij die nu genieten, het bedrag moeten behouden, en dat tevens een regel moet worden gesteld, naar welken in de bestaande behoeften van anderen en in nieuw opkomende behoeften kan worden voorzien. Niettemin is er toch geen reden om dengenen die minder dan *f 455 genieten méér subsidie te geven, daar zij geen schade* lijden; en vooral is die reden er niet voor hen, die in het geheel van geene verhooging willen weten. De fout der tegenwoordige regeling, welke het voorstel der Subcommissie beoogt weg te nemen, is, dat er een premie is gesteld op het blijven in de kerk, ook al is men het met de richting niet meer eens.

Voor propaganda vreest spreker in het geheel niet, om de redenen, die de Heer VAN NISPEN TOT SEVENAER aangaf, maar ook hierom, omdat er voor de menschen geen motief is om hunne opgave bij de volkstelling onjuist te doen.

Het element echter, dat men belang heeft om bij eene kerk te blijven uit hoofde van „de zilveren koorde" is er wèl, en dat ver-

NL-HaNA, Staatscie. Grondwetswijziging, 2.04.53.09, inv.nr. 2

Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, Grondwetscommissies 1883-1983
1910 Commissie-Th. Heemskerk, notulen, plenair, 1912-01-09

mindert de Subcommissie, hoewel zij het niet geheel kan doen verdwijnen, daar de kerk in het bezit blijft der kerkelijke goederen. Derhalve bevordert de voorgestelde uitkeering de vrije ontwikkeling van het kerkelijke leven. De belasting die de Heer TYDEMAN voorstelt, zou spreker er eene noemen in anti-kerkelijke richting, want men heeft het in de hand er aan te ontkomen, door zich als bij geene gezindheid behoorende op te geven.

Ook is de bewering van den Heer TYDEMAN niet juist, dat het subsidie wordt opgedrongen, want krachtens het vijfde lid moet de gezindheid iemand aanwijzen om het in ontvangst te nemen, en zij kan dit nalaten.

Dat het voorstel onbillijk zou zijn tegenover hen die tot geene gezindheid behooren, kan spreker niet aannemen, want het geldt hier een oud instituut, dat op grond van billijkheid wordt hervormd.

Tegenover de vrees van de Heeren RÖELL en TYDEMAN, dat het eene onbillijke verdeeling zou zijn, stelt spreker de zienswijze der Subcommissie, dat het juist eene practische verdeeling beoogt, omdat er in eene kerk arme en rijke gemeenten zijn; nu kan de centrale commissie het naar billijkheid verdeelen en uitbreiding van gemeenten steunen. Bovendien zijn de meeste kerken genoegzaam geestelijk homogeen; in de Ned. Hervormde Kerk zijn er wel is waar verschillende richtingen, maar wil de eene de andere er onder krijgen dan zijn daartoe geheel andere wegen dan door middel van de predikantstractementen.

Op de vraag van den Heer KUYPER, wat „gezindheden" zijn, verwijst spreker naar de uiteenzetting op blz. 2 en blz. 7 van het Rapport; desnoods kan het in de wet, die volgens het derde lid wordt vereischt, nog nauwkeuriger worden omschreven, maar het is toch nu reeds een in de toelichting scherp omlijnd begrip.

Dan de vraag: wie zijn de leden? Spreker vermoedt, dat bij de Doopsgezinden ook wel zijn opgegeven de kinderen, die nog niet gedoopt zijn; misschien kan de wet dit ook bepalen.

De Heer KUYPER zegt, dat de wet dit niet kan, maar wel kan de wet zeggen, wie tot eene godsdienstige gezindheid behooren.

De VOORZITTER meent, dat de redactie dan in dien trant misschien gewijzigd zou kunnen worden.

Nog zegt spreker, dat bij het uitrekenen van het gemiddelde men ook de pensioenen in aanmerking heeft genomen; misschien moet volgens de opmerking van den Heer VAN CITTERS het gemiddelde der pensioenen over langeren tijd worden genomen.

De Heer DE SAVORNIN LOHMAN wijst er op, dat terecht de pensioenen zijn meegerekend, omdat zij worden uitgekeerd krachtens het bestaande art. 171, tweede lid.

De Heer VAN LYNDEN VAN SANDENBURG wijst er nog op, dat als de pensioenen over langer tijdsverloop worden gerekend, ook het bedrag van f 455 verandert.

De VOORZITTER meent, dat men ook al te precies kan zijn, en wil liefst zoo weinig mogelijk aan de wet overlaten.

De Heer KUYPER meent, dat men niet kan spreken van eene splitsing, wanneer uit eene kerk van b.v. een paar millioen leden een 3-tal duizend leden uitgaan, en de bedoeling is toch om ook aan deze 3-duizend het recht te geven zich als gezindheid voor te stellen.

De VOORZITTER zegt, dat de uittreding moet zijn gezamenlijk met het karakter van eene godsdienstige gezindheid. Zij die niets waren en zich tot eene vereeniging constitueeren, vallen hier dus niet onder.

De Heer KUYPER zegt, dat dus wanneer b.v. uit Amsterdam een 1000-tal leden uittreden en zich onmiddellijk kerkelijk constitueeren, zij recht op subsidie hebben; maar dat is geene splitsing.

NL-HaNA, Staatscie. Grondwetswijziging, 2.04.53.09, inv.nr. 2

Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, Grondwetscommissies 1883-1983
1910 Commissie-Th. Heemskerk, notulen, plenair, 1912-01-09

De Heer TYDEMAN vraagt, hoe men het motiveert om in lid 3 slechts van de gezindheden, die ontstaan door splitsing te spreken. Waarom aan hen, die nu tot geene gezindheid behooren en zich vereenigen, elk subsidie te onthouden? En daartegenover wil men wel subsidie geven aan Apostolischen, Baptisten enz.

Hoe argumenteert men dat?

De VOORZITTER zegt, dat zij die buiten een kerkelijk verband leven, hier geheel buiten vallen.

De Heer VAN DOORN zegt, dat de Heer RÖELL gevraagd heeft, of bijv. de Synode door niet-uitbetaling pressie kan uitoefenen op de predikanten. Voor het vervolg d. w. z. voor hen, die zich na deze Grondwetsherziening voor het ambt aanmelden, heeft dat geene beteekenis, maar voor het tegenwoordige wel. De Staat moet waken, dat zij die tractement krijgen het houden, en dat de uitkeering zal worden besteed om aan bestaande pensioenen of pensioens-aanspraken recht te laten wedervaren. Daarom stelt spreker voor om eene nieuwe alinea in art. 171 op te nemen, luidende:

„De wet kan bepalingen treffen, dat de bestaande tractementen en pensioenen aan de rechthebbenden worden uitgekeerd".

De Heer KUYPER vraagt of, wanneer zich een 10-duizendtal afscheiden en eene eigen formatie vormen ook 10 × f 455 overgaat naar die nieuwe formatie.

De VOORZITTER zegt, dat dit de bedoeling is.

De Heer KUYPER merkt op, dat dan die bedoeling is in strijd met de woorden van lid 4, want volgens dat lid zal het bedrag eerst na de eerstvolgende volkstelling kunnen overgaan.

Waarom stelt men dan niet, dat aan elke godsdienstige vereeniging, welke aldus optreedt, een subsidie wordt uitgekeerd en in lid 4 dat *zoodra* het aantal leden achteruitgaat, het subsidie verminderd wordt?

De VOORZITTER zegt, dat dit artikel een historisch, geen theoretisch artikel is; het doel is de afscheiding niet te belemmeren om financieele redenen.

De Heer TROELSTRA heeft groot bezwaar tegen het systeem van de Subcommissie om deze materie uitsluitend bij de Grondwet te willen regelen. De regeling moet veel uitgebreider zijn en dat is slechts mogelijk bij de wet. Wil men het artikel zooals het wordt voorgesteld, laat men dan de mogelijkheid openen de onderdeelen bij de wet te kunnen regelen.

Wanneer zij, die niet tot eene kerk hooren, weer godsdienstig worden en zich bij eene nieuwe kerk willen aansluiten, zooals in Engeland b.v. de Arbeidskerk, waarom hun dan alle subsidie te onthouden? En als deze nieuwe gezindheid zich splitst, waarom dan geen subsidie uitkeeren? Men antwoordt op alles met „historisch", maar „historisch" kan toch geen dekmantel zijn voor onrechtvaardigheid.

De Heer DE SAVORNIN LOHMAN merkt op, dat „technisch" wil zeggen, dat de goederen die genaast zijn, bestemd moeten blijven voor de leden van de Christelijke kerk, alleen voor hen. Dat vermogen komt niet aan de natie, maar aan de kerk en wel aan de Christelijke kerk, dus niet aan vereenigingen als de Arbeidskerk, of de Vrije Gemeente of het Leger des Heils.

Zij die niets meer met de Christelijke kerk willen te maken hebben en zich dan vereenigen willen, hebben geen recht op die goederen.

De Heer RÖELL zegt, dat zijn hoofdbezwaar was, dat, verre van de subsidies te verminderen, het voorgestelde artikel deze wil vermeerderen, een bezwaar dat ook de Heeren KUYPER en

NL-HaNA, Staatscie. Grondwetswijziging, 2.04.53.09, inv.nr. 2

Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, Grondwetscommissies 1883-1983
1910 Commissie-Th. Heemskerk, notulen, plenair, 1912-01-09

VAN CITTERS deelen. Spreker heeft tegen dat bezwaar geen argumenten gehoord, welke hem van meening doen veranderen. Een ander bezwaar van spreker was, dat, terwijl het voorstel er toe leidt om aan hen, die tot dusverre geen subsidie genoten, dadelijk f 455 per 1000 leden toe te kennen, zij, die tot dusverre wel eene bijdrage, maar van minder dan f 455 genoten, daarmede voorshands tevreden moeten blijven. Nu heeft de Heer VAN NISPEN TOT SEVENAER wel erkend, dat wel is waar uit den bijgevoegden staat kan blijken, dat van de voorgestelde regeling inderdaad het gevolg zou zijn, dat een aantal gezindheden — althans voorshands — minder zouden ontvangen dan het normale minimum van f 455, terwijl de nieuw te *benificieeren gezindheden reeds dadelijk f 455 per 1000 leden* zouden ontvangen, doch tevens verklaard, dat daarin niets onbillijks gelegen lag, omdat de eerstgemelden reeds lang uitkeeringen genoten hebben en de laatstgemelden nog niet. Spreker veroorlooft zich dienaangaande op te merken, dat, indien het feit, dat men reeds lang genoten heeft, wettigt, dat men in het vervolg — althans voorshands — beneden het normale minimum blijft, diezelfde grond toch kwalijk kan wettigen, dat óók zij, die reeds lang genoten hebben boven het minimum dat meerdere nu voorloopig wel blijven behouden. Wil men dit laatste — wat het voorstel meebrengt — dan beginne men met althans de thans minder bevoordeelden reeds dadelijk op het minimum te brengen. Spreker blijft het voorts onbillijk vinden, dat b. v. eene vereeniging als de Protestantenbond (Spreker verklaarde later te hebben bedoeld de Vrije Gemeente), geen subsidie kon krijgen omdat zij zich thans nog niet bij de Regeering heeft opgegeven krachtens de wet van 1853; noch ook in de toekomst, volgens het derde lid, omdat zij niet is ontstaan door splitsing van eene thans reeds bestaande kerkelijke gezindheid.

Wat de traktementen der predikanten betreft: de Heer VAN DOORN heeft sprekers bedoeling geheel gevat; de predikanten moeten kunnen eischen van hun traktement, het gedeelte, dat Staatsgeld is.

Een antwoord op de vraag wat „leden" is, heeft spreker niet gehoord; en dit is van te meer belang, na het arrest van den Hoogen Raad van 29 December j.l., waaromtrent spreker ook verwijst naar *De Nieuwe Courant* van 5 Januari j.l.

In het algemeen is spreker van meening, dat het niet aangaat om deze geheele ingewikkelde materie uitsluitend bij de Grondwet te willen vaststellen; dat is geen wijze van wetgeven. De Grondwet moet de groote beginselen vaststellen, maar aan de wet moet worden overgelaten deze beginselen in de détailpunten te belichamen.

Dit laatste bezwaar is voor spreker zoo groot, dat het voor hem een reden zou zijn om tegen het artikel te stemmen.

De Heer VAN CITTERS zou liever den bestaanden toestand fixeeren en het derde lid schrappen. Spreker is niet bang voor den invloed van de zilveren koorde, want als men gemoedsbezwaren heeft tegen hetgeen in eene kerk gepredikt wordt, dan blijft men er niet in, ook al ontvangt men geen f 455 voor 1000 leden. Spreker heeft niet gezegd, dat de cijfers niet juist zijn, maar alleen, dat duidelijk moet worden vermeld, dat het pensioensbedrag wordt medegeteld, en dat dit bedrag berekend moet worden over een langeren termijn. Hij stelt daarom voor:

„Onder het genotene wordt mede verstaan het gemiddelde van hetgeen in de jaren 1903—1912 door den Staat aan pensioenen voor leeraren en weduwen is uitbetaald.

De pensioenen, welke thans door oud-leeraars en door weduwen van overleden leeraars ten laste van den Staat genoten worden, zoomede de aan thans in dienst zijnde leeraren door den Staat in uitzicht gestelde pensioenen, blijven hun gewaarborgd."

Spreker heeft bezwaar tegen het denkbeeld van den Heer VAN DOORN *omtrent de tractementen, omdat de Staat in vele* tractementen maar voor een zeer klein deel bijdraagt.

NL-HaNA, Staatscie. Grondwetswijziging, 2.04.53.09, inv.nr. 2

Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, Grondwetscommissies 1883-1983
1910 Commissie-Th. Heemskerk, notulen, plenair, 1912-01-09

De Heer Cort van der Linden achtte aanvankelijk de beste regeling om den band tusschen Kerk en Staat te verbreken door kapitalisatie ten behoeve der thans genietende kerken, en bovendien het geven van eene uitkeering aan andere kerken naar een bepaalden maatstaf. Deze regeling zou echter in de Staten-Generaal geen $^2/_3$ meerderheid vinden, en daarom vindt spreker de mechanisch werkende regeling der Subcommissie beter.

Tegen het denkbeeld van den Heer Troelstra om het bij eene wet te regelen, heeft spreker groot bezwaar, omdat er dan licht bij de politiek kerkelijke twisten kunnen ontstaan. Het is waar, dat de ontworpen regeling niet ideaal is, maar dat zal met elke regeling het geval zijn, zelfs al geschiedde zij bij de wet. Spreker wenscht de historische aanspraken te erkennen, en dan moet men ook billijkheidshalve erkennen, hetgeen de bij de Regeering bekende Kerken kunnen vorderen.

De Heer Van Nispen tot Sevenaer voert nog tegen den Heer Van Citters aan, dat al is het bedrag der pensioenen slechts berekend over 1 jaar, in plaats van over 10 jaren, dit niet zulk een groot verschil zal maken, omdat b.v. het verschil tusschen 1910 en 1912 slechts f 4000 is op een bedrag van f 300 000.

De Heer Oppenheim zal zich slechts bemoeien met den staatsrechtelijken kant van het voorstel. Wat betreft de zilveren koorde heeft spreker altijd geleerd, dat het subsidieeren van kerken uitnemend is overeen te brengen met het beginsel van scheiding van Kerk en Staat; kerken toch zijn gewone vereenigingen, maar haar belang voor den Staat is zeer groot.

Voorts wil spreker verkregen rechten eerbiedigen en voor het overige eene regeling aan de wet opdragen. Voor het brengen dezer quaestie op de politieke pogramma's is spreker niet bevreesd, maar al geschiedde het, dan ware het nog beter dan zulk eene uitvoerige regeling in de Grondwet vast te leggen; in zoover is spreker het met den Heer Troelstra eens.

Spreker stelt voor:

I.

Art. 171. „Bij de wet kunnen naar regelen door haar te stellen, aan de onderscheidene godsdienstige gezindheden bijdragen uit 's Rijks kas worden toegelegd."

II.

Art. 171, tweede lid, vervalt.

III.

Art. 171, eerste lid, wordt naar de Additioneele Bepalingen verplaatst.

De Heer Loeff is tegenover den Heer Oppenheim van oordeel, dat diens bewering, dat een stelsel van subsidieering niet in het gedrang komt met het beginsel van scheiding van Kerk en Staat, omdat eene kerk is eene gewone vereeniging, hier niet van pas is, doch slechts dan is die scheiding in debat, wanneer men Kerk en Staat als gelijkwaardig beschouwt.

De Heer De Savornin Lohman is het niet eens met de Heeren Röell en Oppenheim, dat men alleen hoofdregelen moet stellen; het geldt hier eene verdeeling van goed, en dat is eene quaestie van recht. In geen geval kan men het aan de wet overlaten.

De Heer Oppenheim blijft tegenover den Heer Loeff van meening, dat het beginsel van scheiding van Kerk en Staat compitabel is met het uitkeeren van subsidies, en met zijne bewering, dat eene kerk eene gewone vereeniging is, is hij in het goede gezelschap van het Rapport der Staatscommissie van 17 Maart 1848, dat ook eene kerk beschouwt als eene vereeniging volgens het gemeene recht; dit sluit natuurlijk

NL-HaNA, Staatscie. Grondwetswijziging, 2.04.53.09, inv.nr. 2

Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, Grondwetscommissies 1883-1983
1910 Commissie-Th. Heemskerk, notulen, plenair, 1912-01-09

niet uit, dat de Staat voor die vereenigingen eene afzonderlijke regeling maakt, gelijk in de wet van 1853 is geschied.

De Heer KUYPER stelt voor uit het derde lid te schrappen de woorden: „ontstaan door splitsing van eene of meer der in de eerste twee leden bedoelde gezindheden". Als dit mocht zijn aangenomen, dan zal spreker voor de categorie van het derde lid eene nieuwe formule opstellen; maar eerst moet het beginsel worden uitgemaakt.

De VOORZITTER zegt, dat er morgen niet over dit artikel zal worden gestemd, maar dat een uur daarvoor op a.s. Donderdag zal worden bepaald.

Voorts gelooft spreker, dat de Heer KUYPER reeds bevredigd zou kunnen zijn, als in het derde lid het woord „nieuwe" werd geschrapt. Ook vraagt spreker, of de Heer KUYPER reeds morgen eene nieuwe redactie wil indienen.

Nog dient vermeld, dat gebleken is, dat de Heer RÖELL niet bedoelde den Protestantenbond, maar de Vrije Gemeente, en dan gaat diens redenceering inderdaad op, mits men echter bedenke, dat de Vrije Gemeente zich niet officieel bij de Regeering bekend heeft gemaakt, hetgeen hare zaak is.

Tegen den Heer OPPENHEIM voert spreker aan, dat deze naast de quaestie van de zilveren koorde is gebleven, en haar niet heeft behandeld.

Voorts acht de Heer VAN CITTERS de moeilijkheden aan splitsing verbonden te gering; het is soms voor de predikanten eene broodsquaestie.

Wanneer de Heer OPPENHEIM het eerste lid van art. 171 naar de Additioneele Artikelen wil overbrengen, dan voelt spreker er wel eenigszins voor om het geheel artikel daarheen te verplaatsen.

Het amendement van den Heer OPPENHEIM wijkt z. i. te veel van den historischen gang af, door de regeling aan de wet over te laten.

Hierna verdaagt de VOORZITTER de vergadering tot den volgenden morgen om 11 uur.

Goedgekeurd in de vergadering van 22 April 1912.

De Voorzitter,
(get.) HEEMSKERK.

NL-HaNA, Staatscie. Grondwetswijziging, 2.04.53.09, inv.nr. 2